

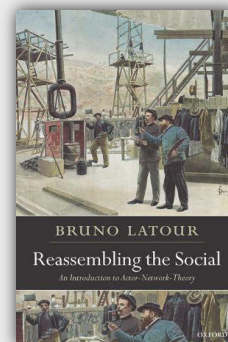
ressenya

Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory,

de Bruno Latour

Per Eduard Aibar

LATOUR, B. (2005). *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
ISBN 0-1992-5604-7

Resum:

Bruno Latour és un dels investigadors més importants en el panorama internacional dels *estudis de ciència i tecnologia* (STS, *Science & Technology Studies*). En aquesta obra emprèn amb èxit dues tasques importants, en les quals rau gran part del seu indubtable valor. D'una banda, proporciona per primera vegada una presentació sistemàtica, ordenada i detallada de la teoria de l'actor-xarxa (ANT, *Actor-Network Theory*), dels seus preceptes metodològics, dels seus conceptes clau i de les seves afinitats i no afinitats amb altres perspectives teòriques relacionades. D'altra banda, l'obra presenta una anàlisi detallada de les conseqüències –teòriques, metodològiques i fins i tot polítiques– que l'ANT té per a la teoria social en general, és a dir, per al conjunt de les anomenades ciències socials.

Paraules clau:

estudis de ciència i tecnologia, STS, teoria de l'actor-xarxa, ANT, teoria social, ciències socials

Abstract:

Bruno Latour is one of the most important international science and technology (STS, Science & Technology Studies) researchers. This work successfully deals with two important tasks in which resides a large part of its unquestionable value. On the one hand, it provides for the first time a systematic, ordered and detailed presentation of the Actor-Network-Theory (ANT): of its methodological rules, key concepts and its convergences and divergences with other related theoretical points of view. On the other, the work presents a detailed analysis of the consequences – theoretical, methodological and even political – that the ANT has for social theory in general, i.e., for the whole of the so-called social sciences.

Keywords:

science and technology studies, STS, actor-network theory, ANT, social theory, social sciences

Bruno Latour és un dels investigadors més importants en el panorama internacional dels *estudis de ciència i tecnologia* (STS, *Science & Technology Studies*). L'any 1979 va publicar, juntament amb Steve Woolgar, una de les seves primeres obres, *Laboratory Life*,¹ fruit del que llavors havia estat un projecte d'investigació sense precedents: analitzar la ciència mitjançant l'observació directa de les seves pràctiques en un laboratori científic –a la manera d'un etnògraf. Aquesta obra, que s'ha convertit en un clàssic en l'àmbit dels STS, va tenir dues conseqüències remarcables. D'una banda, va accelerar l'entrada en coma irreversible de

les visions tradicionals de l'activitat científica, sostingudes principalment des de la filosofia i la sociologia de la ciència –visions que encara avui sobreviuen, mitjançant respiració assistida, en alguns àmbits intel·lectuals. D'altra banda, va inaugurar una nova estratègia metodològica per a analitzar la ciència, els seus mètodes, les seves connexions i la seva extensió, per mitjà de l'estudi empíric de les seves pràctiques –i no únicament mitjançant la reconstrucció teòrica dels seus productes acabats.

En els anys següents, Latour va desenvolupar el seu treball unint –com és habitual en els STS– el treball empíric detallat en

1. B. LATOUR, S. WOOLGAR (1979). *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton: Princeton University Press, 1986.

diversos àmbits de la ciència i la tecnologia amb una activitat teòrica rigorosa, en la qual van col·laborar altres investigadors d'aquest camp interdisciplinari com Michel Callon i John Law. En aquest procés, la teoria de l'actor-xarxa (ANT, *actor-network theory*) va anar prenent forma fins a convertir-se en un dels desenvolupaments teòrics més importants i sofisticats en els STS i entrar en conflicte obert amb altres corrents d'ascendència més sociologicista com el programa fort.²

Bruno Latour és un pensador *sui generis* en diferents sentits. Es va formar com a filòsof, ha exercit com a antropòleg i és habitualment presentat com a sociòleg –encara que ell mateix sol defugir qualsevol classificació disciplinària i es presenta com un simple *cartògraf* de controvèrsies científiques i tecnològiques. Encara que hagi escrit reiteradament contra els corrents deconstruccionistes i, en general, contra el pensament postmodern –dedicant un llibre sencer a argumentar la seva posició *amoderna*– molts continuen acusant-lo de postmodern; encara que sigui un crític persistent dels models constructivistes socials (i del concepte mateix de *construcció social* tal com avui s'empra en moltes ciències socials), sovint és ridiculitzat per intentar reduir l'activitat científica a factors socials; encara que qüestionari de forma clara la utilitat explicativa de conceptes com *poder o domini*, ha estat acusat per molts de reduir-ho tot a «mers jocs de poder» i, per altres, paradoxalment, de construir una aproximació teòrica políticament descafeïnada.

Tanmateix, la disparitat de les crítiques que ha rebut no és únicament conseqüència de males lectures o d'interpretacions massa simplistes. L'ANT és, sense cap dubte, un entramat teòric deliberadament dirigit contra algunes de les certeses més recal·litants i bàsiques del pensament modern (i de les seves derivacions postmodernes); distincions com naturalesa/societat, subjecte/objecte, individu/estructura, nucli/context, social/cognitiu, interior/exterior, local/global, etc., no són represes de nou per l'ANT per tal de proposar un nou consens o una nova articulació dels pols en joc. Ni tan sols no són superades. Són *abandonades* simplement per inoperants.

L'obra que ressenyem té dos objectius bàsics en els quals, per cert, rau gran part del seu indubtable valor. D'una banda, proporciona per primera vegada una presentació sistemàtica, ordenada i detallada de l'ANT: dels seus preceptes metodològics, dels seus conceptes clau i de les seves afinitats i no afinitats amb altres perspectives teòriques; una tasca pendent i que en certa manera era reclamada a Latour des de feia temps. D'altra banda, l'obra presenta igualment una anàlisi detallada de les conseqüències –teòriques, metodològiques i fins i tot polítiques– que l'ANT té per a la teoria social en general, és a dir, per al conjunt de les anomenades ciències socials. De fet, després de gairebé tres dècades de STS, s'ha fet cada vegada més evident que la nova visió de la

ciència i la tecnologia que s'ha construït en aquest camp també té implicacions directes per a la nostra comprensió de la societat –tan radicals com les assenyalades per a l'epistemologia.

Latour escometa ambdues tasques mitjançant una anàlisi conceptual i teòrica complexa i sovint considerablement abstracta, tot i que il·lustrada puntualment amb alguns exemples i casos concrets –una estratègia expositiva inversa a l'habitual en la majoria dels seus treballs previs. Per això és molt recomanable que el lector estigui mínimament familiaritzat amb algunes de les seves obres anteriors i, en especial, amb la gènesi de l'ANT per a l'anàlisi d'episodis específics d'investigació científica o innovació tecnològica. Un cert coneixement dels STS també li permetrà accedir de forma més adequada a la comprensió d'aquest text.

Amb la ironia que caracteritza els seus escrits, Latour comença aquesta obra assenyalant que no hi ha res que sigui problemàtic en la naturalesa de les ciències socials, excepte dos petits detalls: la «ciència» –el concepte de ciència que utilitzen– i el que és «social» –la visió del que és *social* i de la *societat* en què es basen.

Per a Latour l'error de base en les ciències socials ha consistit a postular, sota el concepte del que és *social*, un tipus particular de fenòmens o, en darrer terme, de substància. De la mateixa manera que hi ha fenòmens econòmics, legals, religiosos, tecnològics, etc., els sociòlegs han arribat a pensar que el domini social també caracteritza un tipus específic de matèria capaç, a diferència d'aquells, de donar consistència a la resta de fenòmens i d'allotjar-los (en la forma d'un *context social*). Des d'aquest punt de vista –que Latour bateja com a *sociologia del social*–, la societat –en forma d'estructures, factors o ordres socials– permet explicar el que l'economia, la política, la religió, etc., no poden explicar per si soles. La societat, en aquest sentit, actua com l'èter en la física prerelativista.

Aquest error d'arrel assoleix una proporció preocupant quan els corrents de sociologia *crítica* comencen a assignar al que és social una primàcia ontològica que els permet reduir la resta de fenòmens a *factors* o *causes socials*, suposant llavors que els actors necessiten viure sota l'estranya il·lusió que existeixen fenòmens no socials. I, encara pitjor, acaben considerant l'oposició dels actors a les seves explicacions socials com la millor prova de la seva certesa!

Per a Latour, un dels èxits més destacats dels STS ha estat mostrar precisament el límit d'aquesta manera d'abordar l'anàlisi sociològica: aplicat a l'àmbit de la ciència, el reduccionisme de la sociologia del que és social falla estrepitosament. En la ciència –de manera més clara que en altres àmbits– els intensos, costosos i complexos processos de fabricació o construcció de fets no produeixen «ficcions», «simulacres» o «construccions socials», sinó objectes amb més realitat, solidesa i durabilitat que

2. La polèmica es recull en part a A. PICKERING (ed.) (1992). *Science as Practice and Culture*. Chicago: The University of Chicago Press.

els factors socials (interessos, grups, classes) que suposadament els haurien d'explicar. Fabricació i artificialitat no s'oposen a veritat i objectivitat –al contrari del que la sociologia crítica (i l'epistemologia propugna).

Contra aquesta sociologia del que és social Latour proposa una *sociologia de les associacions*, en la qual el que és social deixa d'anomenar un tipus específic de fenòmens o relacions per a referir-se a un moviment de connexió, d'associació, que vincula elements *no-socials*. Les relacions socials de les quals parla l'ANT, tanmateix, no són les interaccions locals cara a cara –que en realitat tenen una importància menor en les societats humanes i que, a més, tenen poca durabilitat en el temps i en l'espai. És precisament per a sostenir una certa durabilitat que les relacions socials han de vincular i fer intervenir mitjancers d'un altre tipus. La societat no és la causa de les associacions sinó la seva conseqüència. El relativisme de l'ANT s'ha d'entendre, doncs, en la línia del conegut adagi deleuzià, no com la relativitat de la veritat sinó com *la veritat de la relació*.

Per a operativitzar el trànsit cap a aquesta sociologia de les associacions, Latour alimenta d'incerteses els pressupòsits bàsics de la teoria social. En primer lloc, proposa partir, no d'un conjunt tancat *a priori* d'agregats socials, sinó dels processos de formació de grups que sempre els precedeixen. Els grups, des de l'ANT, no tenen cap tipus d'inèrcia social: han de ser mantinguts, reformats o reconfigurats constantment; en cas contrari deixen d'existir.

En segon lloc, les accions no són mai transparents ni són absolutament determinades; l'acció sempre està en certa forma dislocada (inflüida, traïda, distribuïda) i els actors mai no en tenen el control absolut. L'ANT pren seriosament els actors quan atribueixen les seves accions a una multiplicitat d'agències –que la sociologia del que és social divideix entre unes quantes que considera «reals» i la resta, a les quals titlla de fetitxes o il·lusions.

En tercer lloc, els objectes, els elements no humans, també poden ser agents –*actants*– ja que l'acció en l'ANT no és necessàriament intencional i es constata pels seus efectes sobre altres actors. La diferència bàsica és que els no humans, gràcies a la fenomenal extensió dels artefactes tecnològics i els fets científics en la vida col·lectiva, no poden considerar-se ja simplement intermediaris neutrals, sinó que s'han d'entendre com a *mitjancers* –sovint silenciosos– que modifiquen les relacions entre altres agents. Els objectes no formen la *infraestructura material* que determina les relacions socials (Marx) ni són un reflex de les distincions socials prèvies (Bourdieu): són més aviat els ingredients

essencials que doten de durabilitat les associacions i mitjancers actius en la generació de diferències socials.

En quart lloc, es tracta de manera directa el problema de l'explicació –cosa que en un sentit més pràctic també apareix en la cinquena i última font d'incertesa. D'una banda, des del punt de vista de l'ANT, l'explicació social no pot consistir en la substitució d'un tipus de fenòmens per altres de considerats *socials*; l'explicació en l'ANT consisteix per damunt de tot a traçar les connexions entre elements heterogenis, és a dir, *traçar xarxes*. D'altra banda, la diferència fonamental entre les ciències socials i les ciències naturals no és, com tantes vegades s'ha dit, que en les primeres els objectes responen o interfereixen en la tasca de l'analista. Al contrari, en les ciències socials els objectes d'estudi són reduïts a mers «informants» i no els deixen intervenir ni mostrar prou la seva recalitrant resistència. Abans que no puguin fer-ho, són reduïts a uns quants tipus d'actors i d'agències –cosa que contrasta enormement amb la multiplicitat d'agents i tipus d'agència en la qual les ciències naturals dibuixen la vida d'electrons, gens o roques.

La segona part de l'obra intenta presentar una estratègia òptima per a la tasca de traçar xarxes. El discurs de Latour s'enfronta en aquest punt a les distincions clàssiques en teoria social sobre l'*escala* dels fenòmens: micro/macro, global/local o individu/estructura. En aquest terreny l'ANT, una vegada més, proposa desplaçar els interrogants cap a les xarxes que permeten la circulació d'ens locals que en aquest moviment esdevenen globals i, alhora, als mecanismes i mitjancers que produeixen processos d'individualització, subjectivització o personificació. Global i local són també, en aquest sentit, el resultat de l'establiment de xarxes en una societat *plana*, més que àmbits jeràrquics d'una realitat social prèviament estabilitzada (un individu pot ser una entitat més abstracta que una comunitat).

L'obra conclou amb el que encara s'ha de considerar un esbós de les conseqüències polítiques de l'ANT –encara que es tracta d'un esbós negatiu dirigit a identificar una relació desafortunada entre la ciència social i la política. Utilitzant la tesi de Bauman, per a qui la sociologia constitueix un substitut il·legítim de la política –Latour la considera una forma de construir un cos polític que pugui sobreviure en absència d'activitat política real– es problematitza l'estratègia moderna de l'esquerra política: sostenir els projectes d'emancipació en alguna ciència prèvia. En efecte, si amb l'ANT polititzem les ciències, ja que són la forma més sòlida i efectiva de construir xarxes i, per tant, de produir societat i noves entitats, aquesta estratègia de fonamentació es queda sense la seva pedra de toc.

Citació recomanada

AIBAR, Eduard (2006). Ressenya del llibre *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. *UOC Papers* [ressenya en línia]. Núm. 3. UOC. [Data de consulta: dd/mm/aa].
<<http://www.uoc.edu/uocpapers/3/dt/cat/aibar.pdf>>
ISSN 1885-1541

Aquesta obra està subjecta a la llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 de Creative Commons. Podeu copiar-la, distribuir-la i comunicar-la públicament sempre que n'especifiqueu l'autor i UOC Papers; no en feu un ús comercial; i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>.

Autor del llibre

Bruno Latour
Professor a Sciences-Po, París

Bruno Latour és sociòleg i filòsof. Des del 1982 fins el 2006, va ser professor del Centre de Sociologie de l'Innovation a l'École Nationale Supérieure des Mines a París. Durant diversos períodes ha estat professor visitant a la Universitat de Califòrnia, a San Diego, a la London School of Economics i al Departament de Ciències de la Universitat de Harvard. Actualment és professor a Sciences-Po, París. La seva pàgina personal és la següent: <http://www.ensmp.fr/~latour/>

Autor de la ressenya

Eduard Aibar
Vicerector de Recerca de la UOC
Professor dels Estudis d'Humanitats de la UOC
Investigador del Grup de recerca sobre eGovernance de l'IN3.
eaibar@uoc.edu

Eduard Aibar és professor dels Estudis d'Humanitats de la UOC i investigador del Grup de recerca sobre eGovernance de l'IN3. Actualment és vicerector de Recerca de la UOC. És doctor en Filosofia per la Universitat de Barcelona. Ha estat investigador postdoctoral al Maastricht Economic Research Institute on Innovation and Technology (MERIT, Universitat de Maastricht, Països Baixos) i al grup de Evaluación de Políticas Científicas (EPOC) de la Universitat de Salamanca. Ha estat professor associat al Departament de Lògica, Història i Filosofia de la Ciència de la Universitat de Barcelona i director del programa de doctorat sobre Societat de la Informació i el Coneixement de la UOC. Ha publicat diversos treballs en l'àmbit dels estudis de ciència i tecnologia, entre ells l'obra *Cultura Tecnològica: Estudios sobre Ciencia, Tecnología y Sociedad*. Barcelona: Horsori (E. Aibar i M. A. Quintanilla, 2002).